

en-NÂSİH ve'l-MENSÛH

diği görülür. Daha önceki müellifler neshi sadece Kur'an'la ilişkilendirip neshi âyetlerini mushaf sırasına göre ele alırken Ebû Ubeyd neshi hadis malzemesine de uygulamış ve âyetleri fıkıh başlıklarına göre sıralayarak ilk asırlarda gelişen neshi çalışmalarının vardığı noktayı ortaya koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-mensûh* (nşr. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir), Riyad 1411/1990, s. 11-14; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1921; Sezgin, *GAS*, VIII, 7, 85; J. Wansbrough, *Qur'anic Studies*, Oxford 1977, s. 198; J. Sourdel Thomine – D. Sourdel, "Nouveaux documents sur l'histoire religieuse et sociale de Damas au moyen âge", *REI*, XXXII (1964), s. 16; A. Rippin, "Notes and Communications: Abû 'Ubaid's Kitâb al-Nâsikh wa'l-Mansûkh", *BSOAS*, LIII/2 (1990), s. 319-320; U. Rubin, "Abû Ubayd al-Qâsim b. Sallâm's K. al-Nâsikh wa'l-Mansûkh", *Isl.*, LXX/1 (1993), s. 167-170.

MURAT SÛLÛN

NASİHAT (النصيحة)

Sözlükte "bir şey saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek" anlamlarındaki **nush** kökünden türeyen **nasihat** kelimesi "başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yoldan gösterdiği gayret" mânâlarında kullanılmaktadır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nsh" md.; *et-Ta'rifât*, "en-Nâsiha" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "nsh" md.; M. Tâhir İbn Âşûr, VIII/2, s. 193-194). Kaynaklarda nasihat daha umumi olarak kişinin inanç, ibadet ve her türlü iyiliklerdeki dürüstlük ve samimiyetini ifade edecek şekilde açıklanmaktadır. Bununla birlikte sadece sözle yapılan irşad ve uyarılara nasihat denildiği, sözlü olmayan uyarılar için kelimenin ancak istiare yoluyla kullanılabileceği belirtilmektedir (*Lisânü'l-'Arab*, "nsh" md.).

Kur'an-ı Kerim'de nasihat kelimesinin on iki âyette isim ve fiil şeklinde türevleri geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nsh" md.). Hadislerde ise hem nasihat kelimesi hem türevleri sıkça kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "nsh" md.). Özürlü, hasta veya savaş masraflarını karşılayacak maddî güçten yoksun olanları savaşta katılmaktan muaf tutan bir âyette (et-Tevbe 9/91) bunların Allah ve resulü için nasi-

hat faaliyetinde bulunmaları halinde sorumluluğu tutulmayacakları ifade edilmektedir. Bu âyet Kur'an'ın, nasihatî müslümanlar için görev sayması yanında özürülülerin de bazı faaliyetlere katılarak faydalı hizmetler verebileceklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Şevkânî, âyetteki "Allah için nasihat"ın öncelikle "Allah'ın kullarına nasihat etme" anlamına geldiğini, ayrıca Allah'a iman edip O'nun dinine göre yaşama, Allah yolunda cihad edenleri destekleme ve müslümanların düşmanlarına hiçbir şekilde destek olmama şeklindeki görevleri de içerdiğini belirtmiş; "Allah'ın resulü için nasihat"ı de onun peygamberliğini ve getirdiği dinin hükümlerini tasdik edip bütün emir ve yasaklarına uyma, dostuna dost, düşmanına düşman olma diye açıklamıştır (*Fethu'l-kadir*, II, 446).

Geçmiş kavimler ve peygamberlere dair bilgilerin yer aldığı A'râf sûresindeki bazı âyetlerde (7/62, 68, 79, 93) Nûh, Hûd, Sâlih ve Şuayb'in peygamber olarak gönderildikleri kavimlerine ilâhî emirleri duyurduktan sonra hemen hemen aynı ifadelerle kendilerinin Allah'ın mesajlarını tebliğ ettiklerini ve onlara nasihatçi olduklarını söyledikleri anlatılmaktadır. Bu âyetlerde peygamberlerin temel görevlerinin tebliğ ve nasihat kavramlarıyla ifade edilmiş olması bu iki kavramın geniş bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Nasihat kelimesinin muhteva zenginliğini daha açık şekilde anlatan bir hadislerinde Resûl-i Ekrem -bazı rivayetlere göre önemini vurgulamak için üç defa tekrar ederek- "Din nasihatîdir" demiş, çevresindekilerin, "Kim için?" diye sormaları üzerine, "Allah için, O'nun kitabı için ve O'nun elçisi için, müslümanların yöneticileri ve onların umumu için" demiştir (*Müsned*, I, 351; Buhârî, "İmân", 42; Müslim, "İmân", 95). Nevevî bunun geniş muhtevalı bir hadis olduğunu söyler (*Şerhu Müslim*, II, 37). Ebû Dâvûd bu hadisi, "Helâl belli, haram da bellidir ..." (Buhârî, "İmân", 39; Müslim, "Müsâkât", 107; Ebû Dâvûd, "Büyûc", 3); "Zarar görmek de yok, zarara zararlar karşılık vermek de yok" (*Müsned*, I, 313); "Ameller niyetlere göredir" (Buhârî, "İmân", 41; Müslim, "İmâre", 155; Ebû Dâvûd, "Talak", 11); "Size neyi yasakladıysam ondan uzak durun ve size neyi emrettiysen onu gücünüz yettiğince yapmaya çalışın" (*Müsned*, II, 196, 247, 268; Müslim, "Hac", 412) meâlindeki hadislerle birlikte fikhin temelini oluşturduğunu söyler (İbn Receb, s. 6). Nevevî'nin zikrettiği bir yoruma göre hadisteki Allah için nasihat ifadesi, sahih bir

tevhid inancına sahip olup Allah'a ihlâsla kulluk etmeyi ve her türlü fenalıktan kaçınmayı, bu hususta kişinin öncelikle kendi kendinin nasihatçisi olmasını; Allah'ın kitabı için nasihat Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu tasdik edip emirlerini uygulamayı, ayrıca insanları buna davet etmeyi; Allah'ın resulü için nasihat, Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risâletine inanıp emirlerine ve yasaklarına uymayı; yöneticiler için nasihat hak yolda olanlara itaat edip destek vermeyi, gerektiğinde onlara hatalarını göstermeyi, nasihat ve uyarıda bulunmayı, iyiliğe çağırmayı; müslümanların umumu için nasihat ise din ve dünya ile ilgili konularda onları iyi ve faydalı işlere yönlendirmeyi, dinleriyle ilgili bilmedikleri konularda eğitmeyi, onlara iyiliği emredip kötülükten alıkoymayı ifade etmektedir (*Şerhu Müslim*, II, 37-39). Hadislerde yöneticilere ve yüksek mevkideki diğer kimselere nasihat konusuna özel bir önem verildiği görülür (meselâ bk. *Müsned*, II, 327, 360; III, 225; İbn Mâce, "Menâsik", 76; Ebû Dâvûd, "Edeb", 125).

İslâm âlimlerine göre nasihat farz-ı kifâyedir. Hz. Peygamber, müslümanın müslüman üzerindeki haklarından birinin de yüzüne karşı nasihatte bulunması veya gıyabında onun iyiliğini istemesi olduğunu belirtmiş (Tirmizî, "Edeb", 1; Nesâî, "Cenâ'iz", 52), özellikle kendisine nasihat edilmesini isteyen bu talebine karşılık vermesini emretmiştir (*Müsned*, II, 372; III, 418-419; Buhârî, "Büyûc", 68). Buhârî şârihi İbn Battâl el-Kurtubî'ye göre nasihat farz olup gücü yeten herkes eğer nasihatine uyulacağı tahmin ediyor ve kendisine bir zarar gelmeyeceğini düşünüyorsa bu görevi yerine getirmelidir. Bunu yapan mükâfat kazanır, diğer müslümanlar da bu sayede sorumluluktan kurtulur (Nevevî, II, 39). Ebû Hâtim el-Büstî, "Din nasihatîdir" hadisini zikrettikten sonra, Resûl-i Ekrem'in müslümanlarla biatlaşırken namaz kılp zekât vermeleri yanında diğer müslümanlara karşı dürüst ve samimi davranmaları hususunda onlardan söz aldığına (Buhârî, "İmân", 42; Müslim, "İmân", 97, 99) dikkat çekmiş, herkesin insanlara iyi niyetle yaklaşmasının bir görev olduğunu belirtmiş ve bu anlamda nasihatî bir dostluk şartı olarak değerlendirmiştir. Ancak nasihat eden kişi kendini muhatabından daha fazla nasihate yetkili görmemelidir. İbn Hibbân'ın naklettiğine göre Hasan-ı Basrî bir müslümanı diğerinin parçası ve kardeşi saymış, kardeşinde beğenmediği bir davranışı görmesi halinde ona nasihat etme-

sini ve yanlışını düzeltmesini söylemiştir (*Ravzatü'l-‘uḳalâ*, s. 194-195). Mâverdü de nasihatın öneminden söz ederken Resûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye hitaben söylediği, "Senin sayende Allah'ın bir kişiye doğru yolu nasip etmesi, üzerine güneşin doğduğu bütün şeylerden daha değerlidir" meâlindeki hadisini hatırlatır (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 93).

İslâm âlimleri nasihatın usul ve âdâbiyla ilgili bazı ilkeler benimsemiştir. İbn Hibbân, nasihatın bazan tepkiyle karşılanabileceğini söyleyerek yalnız kabule yatkın olan kişiye nasihatte bulunmayı öğütler. Esasen nasihat teşekkür etmeyeme öğüt vermek çorak araziye tohum saçmak gibidir. Nasihati kabule yanaşmayanlar genellikle kendilerini beğenmiş kimselerdir. Ayrıca nasihat gizli yapılmalıdır. Usulüne uygun bir nasihat insanlar arasında sevgi, saygı ve dostluğu geliştirir, kardeşlik bağlarını güçlendirir (*Ravzatü'l-‘uḳalâ*, s. 196). Mâverdü, nasihat edenin asıl görevinin muhatabın iyiliği için çaba göstermek olduğunu, mutlaka sonuç almak gibi bir görevinin bulunmadığını söyler (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 293). İbn Hazm, nasihatın başlangıçta gizli ve dolaylı ifadelerle yapılmasının uygun olacağını belirtir, fakat muhatap kapalı sözlerden anlayacak düzeyde değilse açık ifadeler kullanmak gerekir. Bir konuda bir kere nasihatte bulunmak farzdır, ikincisi uyarıdır, üçüncüsü eziyet yerine geçer. Ancak konu dinin esaslarıyla ilgili ise muhatabın hoşuna gitsin veya gitmesin tekrar tekrar nasihatte bulunmak gerekir (*el-Aḫlâḳ ve's-siyer*, s. 44). İslâm ahlâkçıları, "Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz" meâlindeki hadisi de (*Müsned*, IV, 118, 119; Buhârî, "Edeb", 80) göz önüne alarak nasihati tatlı dille yapmanın gereği üzerinde önemle durmuşlar, öğüt verirken yumuşak ve nazik olmayı konuşmayla ilgili edep kuralları arasında zikretmişlerdir. Zira sert ve mütehakkim tavırla yapılan nasihat üzüntü ve nefret uyandırır. İbn Hazm'a göre muhatapta eziyet ve nefret uyandıracak şekilde vaaz ve nasihatte bulunmak peygamberlerin usulüne aykırıdır (aynca bk. DA'VET; İRŞAD; VAAZ).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nşh" md.; *et-Ta'rîfât*, "en-Naşıha" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "nşh" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "nşh" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nşh" md.; *Müsned*, I, 313, 351; II, 196, 247, 268, 327, 360, 372; III, 225, 418-419; IV, 118, 119; Buhârî, "İmân", 39, 41, 42, "Büyüf", 68, "Edeb", 80; Müslim, "İmân", 95, 97, 99, "Ḥac", 412, "Müsâkât", 107, "İmâre", 155; İbn Mâce, "Menâsik", 76; Ebü Dâvûd, "Ṭalâḳ", 11, "Büyüt", 3, "Edeb", 125; Tirmizî, "Edeb",

1; Nesâî, "Cenâ'iz", 52; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-‘uḳalâ* ve *nühzetü'l-fuḫalâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 194-198; Mâverdü, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1398/1978, s. 93, 293; İbn Hazm, *el-Aḫlâḳ ve's-siyer*, Beyrut 1405/1985, s. 41, 43-44, 48, 62, 66; Nevevî, *Şerhu Müslim*, II, 37-41; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), I, 223-226; İbn Receb, *Câmi'u'l-‘ulûm ve'l-ḫikem*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 6; Şevkânî, *Fethu'l-kaḫrî*, Beyrut 1412/1991, II, 446; M. Tâhir İbn Aşûr, *et-Taḫrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, VIII/2, s. 193-194.

MUSTAFA ÇAĞRICI

NASİHATNÂME

(نصیحتنامه)

Fert ve toplumu eğitmek,
devlette dirlik ve düzenliği sağlamak
amacıyla yazılan eserlerin
genel adı.

Dürüst ve ahlâklı fertlerin oluşturduğu duyarlı bir toplum meydana getirebilmek için öğüt verici türde eserlere her kültürde rastlanır. Genellikle semavî dinlerin ve ahlâk felsefecilerinin bu konuda ortaya koyduğu ilkeler bu tür eserlerin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Bu hususta Arap ve İran geleneğinde de pek çok eserin kaleme alındığı bilinmektedir. Türkler'in nasihat kitapları yazmaları ise müslüman oluktan sonraki dönemlere rastlar. Şair ve müellifleri bu konuya yönlendiren başlıca etken İslâm dininin nasihat dini olduğunu vurgulayan âyet ve hadislerdir (bk. NASİHAT).

Nasihât-nâmeler (pendnâmeler) genelde ahlâkî-didaktik eserlerdir. İslâm toplumları teorik ahlâktan ziyade ahlâkın uygulamasına önem vermişler, dinin emir ve yasakları ile gelenek ve töre ahlâki içinde yapılması veya yapılmaması gereken davranışları konu alan nasihatnâme türü kitapların telifi doğrultusunda gayret sarfetmişlerdir. Yazarların kendi gözlemleri, bilimsel çalışmaları ve kültürel birikimlerinin yer aldığı bu eserlerde öğüt verirken âyet ve hadislerden, atasözleri ve vezizelerden yararlanılır, ayrıca muhtelif hikâyeler anlatılıp kıssadan hisse alınması öğütlenir.

Toplumların daha çok çözülme dönemlerinde kaleme alınan nasihatnâmelerde bozulma emâresi gösteren alanlarda çözüm önerileri içeren nasihatlere yer verilmiştir. Tarihî süreçte şartların ve anlayışların değişmesiyle nasihatnâmelerin muhtevasında da farklılıklar görülür. Her devirde geçerli olan hak, adalet, doğruluk, cömertlik, yardım severlik vb. evrensel ahlâk değerleri yanında bu tür kitaplarda

toplumların çağdan çağa ferdi veya devlet merkezli düşünceleri, yükselme ve çözülmeye götüren anlayışlar, dinî ve tasavvufî hayatın algılanışı, görgü kurallarındaki farklılaşmalar, din ve kültürler arası etkileşimler, resmî ve sivil toplumun değer yargıları, yöneten ile yönetilenlerin ahlâkî tavırları gibi gelişim ve değişim süreçleri izlenebilir.

Nasihat konulu kitaplar arasında halk için yazılanların yanında aydınlara yönelik edebî değer taşıyanlar da vardır. Bu eserleri dinî, siyasi, tasavvufî, içtimai vb. şeklinde tasnif etmek mümkündür. Çeşitli meslek yahut ilim dallarını ilgilendiren nasihatnâmelerle bu dalların belli oranlarda yer aldığı eserler de mevcuttur. İslâm filozoflarının amelî ve medenî ilimleri sınıflandırırken ahlâk ve siyaseti birer disiplin kabul etmeleri bu türün gelişip zenginleşmesini sağlamıştır. Konusu doğrudan nasihat olmayan ve nasihatnâme adını taşımayan kitaplarda insanlara öğüt veren hikâyeler, anlatım ve bölümler bulunabilir. Mevlânâ'nın *Meşnevî'si*, Sa'dî-Şîrâzî'nin *Gülîstân* ve *Bostân*'ı gibi insanları öğütlerle eğitmek amacı taşıyan daha pek çok eser sayılabilir.

Daha çok âdâb-ı muâşeret kitabı niteliğinde tertip edilen nasihatnâmelerle (Âlî Mustafa Efendi'nin *Mevâidü'n-nefâis fi kavâidü'l-mecâlis*'i gibi) devletteki çözülmeyi konu edinen siyasetnâmeler (Lutfî Paşa'nın *Âsafnâme'si* gibi) nazarî meselelere ağırlık verirken menâkıbnâmeler tarikat büyüklerinin hayatı ile tasavvufî terbiyeye önem verir (Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-‘ârîfîn*'i gibi). Telhis veya lâyhalar ise askerî ve politik tehlikeleri bertaraf etmeye yönelik nasihatleri ihtiva eder (Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhisü'l-beyân*'ı gibi).

Doğu toplumlarında, Pehlevîce'de *Pançatantra* diye bilinen fabl türü eserin İbnü'l-Mukaffa' tarafından *Kelîle ve Dimne* adıyla Arapça'ya tercüme edilmesinden sonra bu türün örnekleri hızla çoğalmıştır. Câhiz'e nisbet edilen *et-Tâc fî aḫlâḳi'l-mülûk* bunların önemli bir örneğidir. Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i, Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme'si* bu tür nasihatnâmelerin en olgun örneklerinden sayılır. Nasihatnâmelerin İslâm kültürü coğrafyasındaki en meşhur örneği ise Ferîdüddin Attâr'a nisbet edilen *Pendnâme*'dir.

Anadolu'daki ilk nasihatnâme örnekleri XIII. yüzyılda görülmeye başlar. Yûnus Emre'nin *Risâletü'n-nushiyye'si* ile Ahmed Fakih'in *Çarhnâme'si* bunlardandır.